

ANNA GUÐRÚN EDVARSDÓTTIR

UM TENGL MENNTUNAR, FJARNÁMS OG BYGGÐAÞRÓUNAR

Alþjóðavæðingin hefur haft þau áhrif að heimurinn er orðinn eitt alheimsmarkaðssvæði þar sem þekking, fólk og tækni flyst á milli landa óháð landamærum. Tækniframfarir, og þá sérstaklega internetið, hafa gert alheimsvæðinguna mögulega. Núorðið er litið svo á að uppbygging þekkingarþjóðfélaga stuðli að efnahagslegri hagsæld. Því leggja vestræn þjóðfélög áherslu á að efla háskólamenntun sem lið í þessari uppbyggingu og eru háskólar nú í þeirri aðstöðu að gegna lykilhlutverki í efnahagslegri hagsæld íbúa og samfélaga. Innan veggja þeirra verða sköpuð framtíð og hagvöxtur þjóða og samfélaga. Þetta nýja hlutverk háskóla hefur í för með sér að krafa um að þjóna öllum þegnum samfélagsins hefur aukist, jafnframt kröfunni um að efla þjónustu við dreifðar byggðir. Háskólar hafa því brugðið á það ráð að opna útibú í öðrum löndum eða nýtt tæknina og boðið upp á allt eða hluta af sínu námi með fjarnámssniði.

Þessi grein fjallar um þróun fjarnáms, bæði hér á landi og erlendis og leitast við að svara þeirri spurningu hvort uppbygging háskólamenntunar í formi fjarnáms hafi haft þau áhrif að háskólamentuðu fólki eða störfum hafi fjölgað á landsbyggðinni. Í því sambandi er sérstaklega fjallað um háskólamentaðar konur á landsbyggðinni, en þær nýta sér fjarnámsmöguleikann í meira mæli en karlar.

TÆKNIFRAMFARIR

Tækniframfarir hafa orðið gífurlegar á seinni hluta síðustu aldar. Í kjölfarið hefur alheimsvæðingunni vaxið fiskur um hrygg og hefur hún verið skilgreind sem flæði tækni, efnahags, þekkingar og fólks og gilda þvert á landamæri (Harman, 2004). Litið er svo á að efnahagslegri hagsæld megi ná með uppbyggingu þekkingarþjóðfélaga þar sem efnahagslegar hindranir milli landa séu ekki til staðar. Heimurinn er eitt alheimsmarkaðssvæði þar sem þekking, fólk og tækni flyst á milli, óháð landamærum (Fitzsimons, 2006). Þessi markaðsvæðing vestrænna þjóðfélaga er eitt af megineinkennum síðustu aldar. Markaðssvæði hafa stækkað, út yfir landamæri, og í dag má tala um að heimurinn sé einn alþjóðlegur markaður (Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytið, 2006).

Háskólar hafa í auknum mæli nýtt sér þær tækniframfarir og þá áherslu sem vestræn stjórnvöld leggja á háskólamenntun sem grunn að efnahagslegri hagsæld. Víða hafa háskólar fært út kvíarnar og gert háskólamenntun að útflutningsvöru. Má þar nefna háskóla í Bandaríkjunum, Kanada, Bretlandi og Ástralíu. Ástralir hafa til dæmis unnið að því að fjölga erlendum nemendum við háskóla heima fyrir og

Anna Guðrún Edvardsdóttir

þá aðallega nemendum frá Austur-Asíu. Aðferðirnar sem háskólar í þessum löndum beita er að opna útibú í öðrum löndum eða efla fjarnám sitt (Harman, 2004). Fjarnámið er það tæki sem háskólar geta notað í þessu sambandi. Það er markaðssett sem einn valkostur í námi, sveigjanlegt og sniðið að þörfum og kröfum hvers og eins (Duke, 2002).

Samkvæmt lögum um háskóla á Íslandi sem tóku gildi þann 1. júlí 2006 er hlutverk háskóla „að stuðla að sköpun og miðlun þekkingar og færni til nemenda og samfélagsins alls“ (Alþingi, 2007). Því er nauðsynlegt að skoða hvort, og þá hvernig, háskólar hafa stuðlað að eflingu háskólamenntunar á Íslandi. Eitt af því sem háskólar hafa gert er að efla fjarnám á háskólastigi og nú er svo komið að flestir háskólar í landinu bjóða allt eða hluta af námi sínu í fjarnámi (Ingi Rúnar Eðvarðsson, 2001, Hagstofa, 2013). Einnig stuðlar Háskóli Íslands að öflugu rannsóknarstarfi á landsbyggðinni í gegnum Stofnun Rannsóknasetra Háskóla Íslands, en setrin eru staðsett víðs vegar um landið.

PRÓUN FJARNÁMS Á ÍSLANDI

Fjarnám er ekki nýtt af nálinni á Íslandi. Það má segja að fjar-kennsla hafi hafist á Íslandi árið 1931 en þá hóf Ríkisútvarpið kennslu í ensku og þýsku. Nokkrum árum síðar bættust svo danska og íslenska við. Næsta fjarnám var Bréfaskóli SÍS sem var stofnaður 1940, síðar Bréfaskóli SÍS og ASÍ sem starf-aði frá 1965–1974 og loks Bréfaskólinn frá 1974. Markmið bréfaskólanna, eins og útvarpskennslunnar, var að ná til fólks sem ekki hafði tök á að sækja skóla.

Kennaraháskóli Íslands á sér lengstu sögu háskóla um fjarnám á Íslandi. Fjarnámið var starfrækt með hléum allt frá árinu 1971 til ársins 1993. Um var að ræða nám til kennslu-réttinda fyrir leiðbeinendur í grunnskóla á landsbyggðinni en á þessum árum var mikill skortur á menntuðum kennurum á landsbyggðinni. Í náminu var notast við bréfaskólataknina, þ.e. samin voru kennslubréf sem í voru verkefni sem leysa skyldi og senda kennurum lausnirnar. Það var svo árið 1993 að Kennaraháskólinn hóf að bjóða fjarnám með aðstoð tölvutækninnar. Námið var fullt bakkalárnám til grunnskóla-kennaraprófs og var það fyrst og fremst hugsað sem jafnrétti til náms og að gera fleirum kleift að mennta sig en þeim sem bjuggu í nánd við skóla (Þuríður J. Kristjánsdóttir og Ingibjörg B. Frímannsdóttir 2007, Þuríður Jóhannsdóttir og Sólveig Jakobsdóttir, 2011).

Margt hefur breyst frá því Kennaraháskólinn hóf að bjóða upp á fjarnám. Það sem stendur upp úr í því sambandi er að áður fyrr var fjarnám úrræði fyrir fólk á landsbyggðinni en nú er það val hvers einstaklings hvort hann kys að stunda fjarnám eða staðnám, búseta er ekki lengur forsenda vals-ins. (Þuríður J. Kristjánsdóttir og Ingibjörg B. Frímannsdóttir 2007, Þuríður Jóhannsdóttir og Sólveig Jakobsdóttir, 2011).

Fjarnám við Háskólann á Akureyri hefur verið í gangi frá árinu 1998 er boðið var upp á fjar-kennslu í hjúkrunarfræði í gegnum fjarfundarbúnað til Ísafjarðar (Háskólinn á Akur-eyri, 2013). Þar er hægt að taka sumar námsleiðir í fjarnámi og er aðallega notast við fjarfundarbúnað. Um er að ræða staðnám, því nemendur mæta í kennslustundir þar sem fjarfundarbúnaður er staðsettur og taka þannig þátt í kennslunni hvar sem þeir eru staddir á landinu (Anna Ólafsdóttir, 2004; Háskólinn á Akureyri, 2013).

SAMA PRÓUN ANNARS STAÐAR

Hinar dreifðu byggðir í Skotlandi hafa átt í sama vanda og við Íslendingar, þ.e. fólksfækkun í hálöndunum og á eyjunum umhverfis landið. Árið 1991 var tekin ákvörðun um að skípa ráðgjafahóp sem hefði það hlutverk að skoða möguleika á að stofna háskóla sem þjóna myndi hálöndunum og eyjunum með aðild háskólastofnana á svæðinu. Það sem meðal annars réði þessari ákvörðun var þróun tölvutækninnar, það er upplýsinga- og samskiptatækni og internetið. Í því sáu menn möguleika á að tengja stofnanir saman. Það var svo árið 1996 að ráðamenn í Skotlandi lýstu því yfir að setja ætti fjármagn í að stofna Háskóla Hálönda og eyja. Ástæðan var sú að þar sáu menn tækifæri til að breyta Skotlandi úr framleiðslu-þjóðfélagi yfir í þekkingarþjóðfélag og að hinir hefðbundnu háskólar væru of íhaldssamir til þess að geta gegnt lykilhlu-terki í þeirri breytingu (Hills o.fl., 2003). Einnig telja Skotar að uppbygging háskólasamfélags í skosku hálöndunum sé lykilatridi til þess að snúa við þeirri þróun sem hefur átt sér stað hjá þeim, þ.e. fólksflóttu úr hinum dreifðu byggðum og einhæft atvinnulíf. Framtíðarsýn Háskóla Hálönda og eyja er að tengja saman háskóla og rannsóknarstofnanir á svæðinu sem munu verða sambærilegar við aðrar stofnanir hvað gæðamál varðar og gegna mikilvægu hlutverki í menntun-arlegri, efnahagslegri, félagslegri og menningarlegri þróun svæðisins (UHI Millenium Institute, 2005).

Sömu sögu er að segja frá Ástralíu. Vegna þess hve landið er dreifbýlt þróaðist fjarnám á grunnskólastigi. Miklar fjar-lægðir og erfiðar samgöngur leiddu til þess að mörg svæði í Ástralíu urðu einangruð og fámenn og fjarnám var ódýrasta lausnin í stöðunni. Þróun fjarnámsins þar nær allt frá árinu 1909 þegar nemendum á unglingsstigi í dreifðum byggðum var boðið upp á fjarnám sem byggðist á bréfaskóla. Eftir því sem tækninni fleygði fram hefur hún fylgt fjarnáminu, fyrst var það útvarpið, síðan kennsla í gegnum sjónvarp og mynd-bönd en eftir að internetið varð að veruleika hefur nettengt fjarnám með aðstoð tölva og fjarfundarbúnaðar tekið völdin (Stacey, 2005). Fjarnámið er við lýði í öllu ástralska skóla-kerfinu, allt frá grunnskóla til háskóla.

KONUR OG MENNTUN

Konur hafa á síðustu árum nýtt sér aukna möguleika til að afla sér menntunar í meira mæli en karlar og nú er svo komið að á Íslandi stunda fleiri konur háskólanám almennt

en karlar. Þær hafa einnig nýtt fjarnámsmöguleikann í meira mæli en karlar og stunda nám í sinni heimabyggð (Hagstofa, 2013). Samkvæmt gildandi Byggðaáætlun ættu líkurnar á því að þær haldi áfram að búa í heimabyggðinni að aukast eftir að námi lýkur, standi þeim til boða störf við hæfi. Vegna þess hve atvinnulíf á landsbyggðinni er fábreytt er því ekki alltaf að heilsa. Niðurstöður rannsókna benda til þess að fjölskyldur séu líklegri til að flytja á brott ef konurnar eru óánægðar í starfi. Þó að atvinna ráði miklu um það hvar fólk vill búa skiptir fjölbreytni á flestum sviðum mannlífsins og aðgengi að ýmsum kostum og þjónustu sem í boði eru í samfélaginu máli í þessu sambandi (Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytið, 2006).

Þó svo að konur afli sér meiri menntunar en karlar er erfiðara fyrir þær að gera sig gildandi í strjálbýli en þéttbýli. Konur eiga erfiðara með að komast til áhrifa, fá lykilstöður í litlum samfélögum og hafa lítinn aðgang að auðlindum svæðisins. Rannsóknir hafa sýnt að samfélög á landsbyggðinni eru „karllægari“ en stærri þéttbýli. Því fylgir að þau viðmið og gildi sem eru ríkjandi og gengið er út frá eru að sama skapi karllæg. Í slíkum samfélögum er rödd kvenna veik (Pini, 2006, Hulda Proppé, 2004, Anna Edvarðsdóttir, 2013). Það getur leitt til óánægju kvenna með stöðu sína, aukin menntun þeirra fleytir þeim ekki þangað sem þær vonuðust eftir og því ákveði þær að flytja. Ýmsar rannsóknir styðja þetta en þær sýna að þegar skoðuð eru áform ungs fólks í dreifðum byggðum kemur í ljós að fleiri stúlkur en strákar áforma að flytja úr strjálbýli í þéttbýli og þær eru líklegri til þess að standa við slík áform. Ýmsir þættir hafa áhrif á þetta og hefur kynskiptur vinnumarkaður í strjálbýli verið nefndur sem einn þátturinn. Hin hefðbundnu kvennastörf einkennast af lágum launum og lítilli virðingu. Þá eru menntunaráform stúlkna oft meiri en stráka og þær eru líklegri til að vinna við þjónustugreinar sem aðeins eru í boði í þéttbýli (Þóroddur Bjarnason, 2004).

Af framantöldu er mikilvægt að skoða hvað verður um það fólk sem lýkur háskólanámi í heimabyggð og hvort það fái störf við hæfi. Hlutverk háskóla er að mennta fólk en hvað tekur við eftir að námi lýkur hefur ekki til þessa verið á þeirra könnu. Það er hins vegar lyklatríði í uppbyggingu byggða á landsbyggðinni að fólk fái þau störf sem það hefur menntað sig til, annars aukast líkurnar á því að fólk flytji á brott. Ef svo er í pottinn búið, þá hefur efling háskólanáms í heimabyggð ekki komið í veg fyrir fólksflutning, einungis frestað honum um einhver ár. Uppbygging háskólanáms hefur því ekki haft

þau áhrif á þá byggðastefnu sem lagt var að stað upp með; þ.e. fjölgun fólks og starfa fyrir háskólamenntað fólk. Það eitt og sér er ákveðið umhugsunarefni.

UM HÖFUNDINN

Anna Guðrún Edvarðsdóttir er doktorsnemi við mennta- vísindasvið Háskóla Íslands. Rannsókn hennar fjallar um áhrif þekkingarsamfélagsins á byggðapróun og sjálfbærni samfélaga á Íslandi og Skotlandi. Hún er menntaður kennari, starfaði bæði sem kennari og skólastjóri við Grunnskóla Bolungarvíkur í nokkur ár. Var einnig bæjarfulltrúi í Bolungarvík og sinnti ýmsum trúnaðarstörfum á þeim vettvangi, bæði fyrir Bolungarvík sem formaður bæjarráðs og forseti bæjarstjórnar og einnig fyrir Vestfirði í heild, m.a. verið formaður stjórnar Fjórðungssambands Vestfirðinga, formaður stjórnar Atvinnuþróunarfélags Vestfjarða, formaður stjórnar Náttúrustofu Vestfjarða og formaður stjórnar Markaðsstofu Vestfjarða.

HEIMILDASKRÁ

- Alþingi. (2007). Lög um háskóla nr. 63/2006. Sótt 1. mars 2008 af <http://www.althingi.is/lagas/134/2006063.html>
- Anna Guðrún Edvarðsdóttir. (2013). Place and space for women in a rural area in Iceland. *Education in the North*, 20(Special Issue), 73–89.
- Anna Ólafsdóttir. (2004). Mat á notkun upplýsinga- og samskiptatækni í námi og kennslu í Háskólanum á Akureyri. *Uppeldi og menntun*, 13(2), 147–167.
- Duke, Chris. (2002). Cyberbole, Commerce and Internationalisation: „Desperate Hope and Desperate Fear“. *Journal of Studies in International Education*, 6(2), 93–114.
- Fitzsimons, Peter. (2006). Third way. Values for education? *Theory and Research in Education*, 4(2), 151–171.
- Hagstofa Íslands. (2013). Sótt í september af <http://hagstofa.is/Hagtolur/Skolamal/Haskolar>
- Harman, Grant. (2004). New directions in international higher education: Australia's development as an exporter of higher education services. *Higher Educational Policy*, 17, 101–120.
- Háskólinn á Akureyri. (2013). Saga háskólans. Sótt í september 2013 af <http://www.unak.is/um-ha/um-haskolann/saga-haskolans>
- Hills, Graham o.fl. (2003). *UHI – The making of a university*. Edinburgh. Dunedin Academic Press.
- Hulda Proppé. (2004). „Hér er ég, bara kyngdu því“ – rými, vald og andóf í íslenskum sjávarbyggðum. *Kynjafræði – Kortlagningar*, 293–312.
- Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytið. (2006). Þingsályktun um stefnumótandi byggðaáætlun fyrir árin 2006–2009.
- Ingi Rúnar Eðvarðsson. (2001). Háskólamenntun og búseta. *Uppeldi og menntun*, 10(1), 129–147.
- Pini, Barbara. (2006). A critique of ðnewð rural local governance: The case of gender in a rural Australian setting. *Journal of Rural Studies*, 22, 396–408.
- Stacey, Elizabeth. (2005). The history of distance education in Australia. *The Quarterly Review of Distance Education*, 6(3), 253–259.
- UHI Millennium Institute. (2005). *UHI Millennium Institute – an overview*. Inverness. UHI Millennium Institute, Executive Office.
- Þóroddur Bjarnason. (2004). Leiðin að heiman. Forspárgildi viðhorfa unglinga fyrir búsetuþróun á Íslandi. *Rannsóknir í félagsvísindum V*, 303–314.

- Þuríður Jóhannsdóttir og Sólveig Jakobsdóttir. (2011). Samkennd staðnema og fjarnema við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Reynsla og viðhorf kennara og nema – togstreita og tækifæri. Grein birt í Ráðstefnuriti Netlu. Sótt í september af slóðinni <http://netla.hi.is/menntakvika2011/033.pdf>
- Þuríður J. Kristjánsdóttir o.fl. (2007). Órsaga fjarnáms til grunnskólakennara-prófs við Kennaraháskóla Íslands. Þekking – Þjálfun – Þroski. Greinar um uppeldis- og fræðslumál. 30 ára afmælisrit Delta Kappa Gamma, félagskvenna í fræðslustörfum á Íslandi, 37–46.

ABSTRACT

Globalisation has resulted in the world becoming a universal market place where knowledge, people and technology can move between countries unimpeded by national boundaries. Technical advances, especially the internet, have made globalisation possible. It is now generally acknowledged that the development of an educated society is conducive to economic prosperity. For this reason, Western societies emphasise the need for the promotion of university education as a part of this development and universities now play a key role in the economic prosperity of individuals and societies as a whole. The future and economic growth of nations and societies are created within their walls. This new role for the universities has brought with it an increased demand that they should serve all members of society as well as promoting their services in more widely dispersed communities. Universities have responded to this demand by opening branches in other countries or by using technology to offer some or all of their courses via distance learning.

This article is concerned with the development of distance learning, both in this country and abroad and aims to answer the question as to whether the growth of university education in the form distance learning has resulted in an increase in university-qualified individuals or jobs in rural areas. In this connection, the article particularly considers university-qualified women as they make use of distance learning options in greater numbers than men.